

PUL TIZIMI: TUSHUNCHASI, SHAKLLARIVA ELEMENTLARI

Abdurahmatov Ahliddin Bahriddin o'g'li

Toshkent Kimyo xalqaro universiteti

Namangan filiali Xalqaro iqtisodiy

munosabatlar yo'nalishi talabasi

Iqtisodiyot kafedrasi v.b. dotsenti. PhD

Turg'unmirzayev Azmiddin

ORG-ID: 0009-0007-2579-2410

WoS ID: PSL-6110-2026

A.Turgunmirzayev@kiut.uz

Annotatsiya: Ushbu maqolada pul tizimining iqtisodiyotdagi o'rni, uning mazmun-mohiyati va asosiy turlari yoritilgan. Pul tizimining shakllanishi va rivojlanishi, metall pul tizimi, qog'oz-kredit pul tizimi hamda zamonaviy elektron pul tizimining xususiyatlari tahlil qilingan. Shuningdek, pul tizimining mamlakat iqtisodiy barqarorligi, inflyatsiya darajasi va moliyaviy munosabatlarga ta'siri haqida fikr yuritilgan.

Kalit so'zlar: pul, pul tizimi, pul muomalasi, metall pul tizimi, oltin standarti, qog'oz pul, kredit pullar, elektron pul, inflyatsiya, markaziy bank.

Kirish: Pul insoniyat iqtisodiy taraqqiyotining eng muhim vositalaridan biridir. Tovar ishlab chiqarish va ayirboshlash jarayonlarining rivojlanishi natijasida turli xil tovarlar orasidan umumiy ekvivalent vazifasini bajaruvchi maxsus vositaga ehtiyoj paydo bo'lgan. Dastlab ayrim tovarlar pul vazifasini bajargan bo'lsa, keyinchalik qimmatbaho metallar, xususan oltin va kumush keng qo'llanila boshlagan. Vaqt o'tishi bilan iqtisodiy munosabatlarning murakkablashuvi pulning yangi shakllari — qog'oz pullar, kredit pullar va elektron pullarning paydo bo'lishiga olib keldi.

Pul tizimi mamlakat iqtisodiy tizimining muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. U pulning qanday shaklda muomalada bo'lishini, pul emissiyasini, pul muomalasini tashkil etish tamoyillarini va davlat tomonidan pul-kredit siyosatini amalga oshirish mexanizmlarini belgilaydi.

Pul tizimi tushunchasi va uning mohiyati

Pul tizimi — muayyan mamlakatda tarixan shakllangan va qonun hujjatlari bilan tartibga solinadigan pul muomalasini tashkil etish shaklidir. Har

bir davlatning o'ziga xos pul tizimi mavjud bo'lib, uning asosiy elementi milliy pul birligidir.

Elektron money-Elektron pullar

Barter system - Almashtirish

Metal coins - Metal tangalar

Plastic cards-Plastik kartalar

Crypto currency-Kriptovalyuta

Paper money-Qog'oz pullar

Physical objects-Qimmatbaho toshlar

Gold-Oltin va qimmatbaho metallar

Pul tizimining asosiy tarkibiy qismlariga quyidagilar kiradi:

Mamlakatning milliy pul birligi;

Pul turlari va shakllari;

Pul emissiyasi va muomalasini tashkil etish tartibi;

Pul-kredit siyosatini amalga oshiruvchi institutlar;

Naqd va naqdsiz pul muomalasi;

Pul massasini tartibga solish mexanizmlari.

Pul tizimi iqtisodiyotda tovar va xizmatlar qiymatini o'lchash, to'lovlarni amalga oshirish, jamg'arish va iqtisodiy munosabatlarni rivojlantirish uchun xizmat qiladi.

Pul tizimining asosiy turlari

Tarixiy rivojlanish jarayonida pul tizimlari bir necha shakllarga bo'lingan. Ularni shartli ravishda metall pul tizimi, qog'oz-kredit pul tizimi va zamonaviy elektron pul tizimiga ajratish mumkin.

Metall pul tizimi

Metall pul tizimi pulning qimmatbaho metallar — oltin yoki kumush bilan bog'langan davriga xos bo'lgan. Bunday tizimda metall tangalar bevosita muomala vositasi sifatida ishlatilgan.

Metall pul tizimining ikki asosiy ko'rinishi mavjud:

Bimetallizm — pul tizimida ikki xil metall, odatda oltin va kumush, umumiy ekvivalent sifatida foydalanilgan tizim.

Monometallizm — pul tizimida faqat bitta metall asosiy pul materiali sifatida qabul qilingan tizim. Tarixda oltin monometallizmi keng tarqalgan.

Metall pul tizimining asosiy afzalligi shundan iborat ediki, pulning oʻzida maʼlum iqtisodiy qiymat mavjud boʻlgan. Biroq qimmatbaho metallarning cheklanganligi iqtisodiyotni kengaytirish uchun zarur boʻlgan pul massasini taʼminlashda muammolarni keltirib chiqargan.

Oltin standarti

Oltin standarti metall pul tizimining rivojlangan shakllaridan biri hisoblanadi. Ushbu tizimda milliy pul birligining qiymati maʼlum miqdordagi oltinga bogʻlangan.

Oltin standarti davrida banknotalarni maʼlum shartlar asosida oltinga almashtirish imkoniyati mavjud boʻlgan. Bu esa pulning barqarorligini taʼminlashga xizmat qilgan.

Biroq iqtisodiyotning rivojlanishi va davlat xarajatlarining ortishi natijasida oltin zaxiralari pul massasining oʻsishini taʼminlash uchun yetarli boʻlmay qoldi. Shu sababli koʻplab mamlakatlarda oltin standartidan voz kechildi.

Qogʻoz-kredit pul tizimi

Hozirgi zamonaviy iqtisodiyotlarda qogʻoz-kredit pul tizimi keng tarqalgan. Bunday tizimda pulning qiymati uning tarkibidagi moddiy qimmatga

emas, balki davlat tomonidan belgilangan maqom va iqtisodiyotdagi ishonchga asoslanadi.

Qogʻoz pullar davlat tomonidan chiqariladi va qonuniy toʻlov vositasi hisoblanadi. Kredit pullar esa bank tizimining rivojlanishi natijasida vujudga

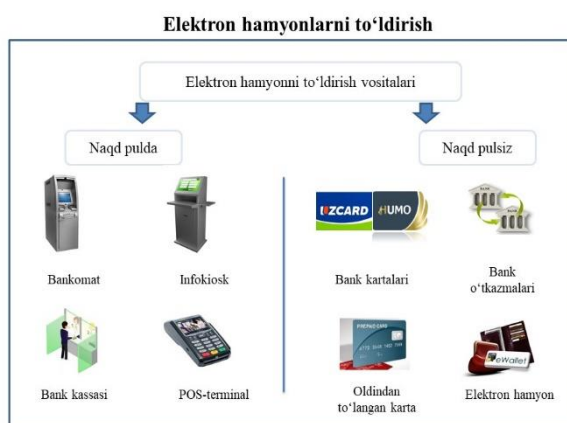
keladi. Ularga bank depozitlari, kreditlar va boshqa naqdsiz to'lov vositalari misol bo'la oladi.

Ushbu tizimda Markaziy bank muhim o'rin tutadi. Markaziy bank pul-kredit siyosati orqali iqtisodiyotdagi pul massasiga, foiz stavkalariga va inflyatsiya jarayonlariga ta'sir ko'rsatadi.

Elektron pul tizimi

Axborot texnologiyalarining rivojlanishi natijasida pulning elektron shakllari keng tarqalmoqda. Bugungi kunda bank kartalari, mobil ilovalar, elektron hamyonlar va internet orqali amalga oshiriladigan to'lovlar kundalik

hayotning ajralmas qismiga aylangan.

Elektron pul tizimining asosiy afzalliklari quyidagilardan iborat:

to'lovlarni tez amalga oshirish imkoniyati;

naqd pulga bo'lgan ehtiyojning kamayishi;

masofadan turib to'lovlarni amalga oshirish;

moliyaviy operatsiyalarni hisobga olishning qulayligi;

elektron tijoratning rivojlanishiga yordam berishi.

Shu bilan birga, elektron pul tizimi kiberxavfsizlik, shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilish va texnik infratuzilmaga bog'liqlik kabi muammolarni ham keltirib chiqaradi.

Pul tizimining iqtisodiyotdagi ahamiyati

Pul tizimi iqtisodiy jarayonlarning uzluksiz amalga oshirilishini ta'minlaydi. Ishlab chiqaruvchi o'z mahsulotini sotadi, iste'molchi esa tovar va xizmatlarni pul yordamida xarid qiladi. Shu tariqa pul iqtisodiyotdagi ishlab chiqarish, taqsimlash, ayirboshlash va iste'mol jarayonlarini bir-biri bilan bog'laydi.

Barqaror pul tizimi iqtisodiy o'sish uchun muhim shartlardan biridir. Agar pul muomalasi haddan tashqari kengayib ketsa, iqtisodiyotda inflyatsiya

kuchayishi mumkin. Aksincha, pul massasining yetarli bo'lmashligi iqtisodiy faollikning pasayishiga olib kelishi mumkin.

Shuning uchun davlat, ayniqsa Markaziy bank, pul-kredit siyosati orqali pul muomalasini tartibga soladi. Foiz stavkalarini o'zgartirish, bank tizimidagi likvidlikni boshqarish va boshqa monetar vositalardan foydalanish orqali iqtisodiy jarayonlarga ta'sir ko'rsatiladi.

Zamonaviy pul tizimining rivojlanish tendensiyalari

Bugungi kunda pul tizimlari raqamlashtirish jarayoni ta'sirida jadal rivojlanmoqda. Naqd pulsiz to'lovlarning kengayishi, mobil banking, elektron tijorat va raqamli moliyaviy xizmatlarning ommalashuvi pul muomalasining shaklini o'zgartirmoqda.

Shuningdek, markaziy banklarning raqamli valyutalari masalasi ham xalqaro miqyosda muhim yo'nalishlardan biriga aylanmoqda. Bunday tizimlarning rivojlanishi kelajakda pul muomalasining yanada raqamlashtirilishiga olib kelishi mumkin.

Biroq pul tizimining raqamlashtirilishi bilan birga kiberhujumlardan himoyalash, moliyaviy savodxonlikni oshirish va aholining barcha qatlamlari uchun moliyaviy xizmatlardan foydalanish imkoniyatini ta'minlash masalalari ham dolzarb bo'lib qolmoqda.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, pul tizimi mamlakat iqtisodiyotining muhim tarkibiy qismi bo'lib, iqtisodiy munosabatlarning samarali amalga oshirilishini ta'minlaydi. Tarixiy taraqqiyot davomida pul tizimi metall pullardan qog'oz pullarga, undan esa kredit va elektron pullarga tomon rivojlanib kelgan.

Metall pul tizimida oltin va kumush kabi qimmatbaho metallar asosiy rol o'ynagan bo'lsa, zamonaviy iqtisodiyotda davlat tomonidan muomalaga chiqariladigan qog'oz va kredit pullar ustunlik qiladi. Raqamli texnologiyalarning rivojlanishi esa elektron to'lovlar va raqamli pul shakllarining ahamiyatini yanada oshirmoqda.

Samarali pul tizimi mamlakatda narxlar barqarorligini ta'minlash, iqtisodiy faollikni qo'llab-quvvatlash va moliyaviy tizimning barqarorligini saqlash uchun muhim ahamiyatga ega. Shu sababli pul tizimini takomillashtirish va zamonaviy texnologiyalar asosida rivojlantirish har bir davlatning iqtisodiy siyosatidagi muhim vazifalardan biri hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

- 1.O'zbekiston Respublikasining Markaziy banki materiallari.
- 2.O'zbekiston Respublikasining pul-kredit siyosatiga oid me'yoriy-huquqiy hujjatlari.
- 3..Mankiw, N. G. *Principles of Economics*. — Cengage Learning.

4. Mishkin, F. S. *The Economics of Money, Banking, and Financial Markets*. — Pearson.

5. McConnell, C. R., Brue, S. L., Flynn, S. M. *Economics: Principles, Problems, and Policies*. — McGraw-Hill.

6. Iqtisodiyot nazariyasi bo'yicha oliy ta'lim muassasalari uchun darslik va o'quv qo'llanmalar.

7. Турғунмирзаев, А. (2025). НОВЫЕ ПРОЯВЛЕНИЯ КОНКУРЕНЦИИ В СФЕРЕ СТРАХОВЫХ УСЛУГ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА. Экономическое развитие и анализ, 3(2), 368-376.

8. Турғунмирзаев, А. (2025). ЦИФРОВИЗАЦИЯ СТРАХОВОГО РЫНКА КАК ФАКТОР ПОВЫШЕНИЯ ЕГО КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ. Передовая экономика и педагогические технологии, 2(1), 289-297.

9.

Турғунмирзаев, А. (2025). НАПРАВЛЕНИЯ СТРАТЕГИИ РАЗВИТИЯ СТРАХОВЫХ КОМПАНИЙ В ЦИФРОВОЙ ЭКОНОМИКЕ. Экономическое развитие и анализ, 3(1), 439-446.

10.

УРҒУНМИРЗАЕВ, А. (2025). СУҒУРТА БОЗОРИНИ РАҚАМЛАШТИРИШ УНИНГ РАҚОБАТБАРДОШЛИГИНИ ОШИРИШНИНГ ОМИЛИ СИФАТИДА. ILG'OR IQTISODIYOT VA PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALAR Учредители: Shafi Science Center Ltd, 2(1), 289-297.

11.

урғунмирзаев, А., & Шамситдинов, М. (2023). Суғурта Компаниялари Рақобатбардошлигини Бошқаришда Рақамли Иқтисодиётнинг Ўрни. Nashrlar, 238-241.

12.

urgunimirzayev, A. Directions of the Development Strategy of Insurance Companies in the Digital Economy. Economic Development and Analysis, 3(1), 439-446.

13.

urgunmirzaev, A. New Appearances of Competition in the Insurance Services Sector: Theory and Practice. Economic Development and Analysis, 3(2), 368-376.

14.

urg'unmirzayev, A. Digitalization of the Insurance Market as A Factor in Increasing Its Competitiveness. Advanced Economics and Pedagogical Technologies, 2(1), 289-297.

15.

urgunmirzaev, A. (2025). Developing Forms of Competition in The Insurance Field: Theory and Practical Aspects. Central Asian Journal of Innovations on Tourism Management and Finance, 6(3), 1083-1090.

